

jednotlivých kapitol. Nejen obeznámenost s měnícími se teoretickými přístupy a získanými poznatky, jichž sociologie náboženství nabyla, ale i přiblížení metod, jak toho dosáhnout, včetně výhod a nevýhod případně zvolené metody, odkrývá taje oboru. Komplementární s touto částí je i následující, která zprostředkovává výzkumy religiozity, jež byly provedeny v Čechách v druhé polovině dvacátého století, zejména pak po roce 1989. Autoři mimo jiné rafinovaně odkazují k velkému projektu „Detradicionalizace a individualizace náboženství“, jenž považují za určující pro další vývoj české sociologie náboženství. Nešpor s Lužným, kteří jsou jeho tvůrci a organizátory a mají neodiskutovatelnou zásluhu na tom, že realizují „akci“, jež usiluje o syntézu kvalitativních a kvantitativních výzkumů v takovém rozsahu, a zřejmě mají i pravdu v tom, že tento projekt bude nejspíše po dlouhou dobu udávat směr badatelskému úsilí, si tak dělají do určité míry skrytou reklamu. Považují to však za zbytečné, protože význam tohoto projektu stojí za pozornost i při přiznání se k tomu, kdo za ním stojí. Ale aby tento projekt mohl skutečně aspirovat na konstitutivní impuls pro utváření sociologie náboženství v Čechách, pak doufejme, že získaná data se stanou veřejným statkem, ke kterému bude možný přístup.

Jakousi třešničkou na dortu je předložená bibliografie, která není pouhým nominálním výčtem, jenž by do značné míry ztratil na zajímavosti, ale naopak je věcně profesně komentována, takže každý, kdo se zaměřuje na konkrétní aspekt ať už v teoretické, či praktické rovině výzkumu religiozity jak v zahraničí, tak u nás, by od tohoto okamžiku měl vědět, kam se obrátit. Závěrem lze konstatovat, že se jedná o zdařilou práci, která dostala dvěma základním požadavkům. Je srozumitelná i „laikovi“, který do kontaktu s problematikou sociologie náboženství nepříšel zrovna často, a zároveň odborník nemůže být pohoršen neúnosnou „redukcí“ stěžejních témat. A lze očekávat, že tato práce plnohodnotně nahradí doposud užívané publikace, a nejen to, plně je předčí.

JAN VÁNE

Grace Davie, The Sociology of Religion,

London: SAGE 2007, 283 s.
ISBN 978-0-7619-4891-9.

Britská badatelka Grace Davie z University of Exeter dnes patří mezi nejvýznamnější a nejviditelnější postavy evropské, neli světové sociologie náboženství. Slovy chvály na její adresu nešetří mj. i žijící klasik sociologického zkoumání náboženství Peter L. Berger, který o ní prohlašuje, že je „jednou z nejlepších analytiček náboženství v současné sociologii“. Důkazem toho má být její poslední souhrnná práce vycházející pod lapidárním názvem *The Sociology of Religion*, která (prozatím) završuje dlouholeté bádání a publikování této autorky na poli sociologie náboženství.

Pod názvem tak obecným, jaký nese tato publikace, může čtenář očekávat ledacos – od přehledu dějin sociologických teorií náboženství (viz např. Malcolm B. Hamilton, *The Sociology of Religion: Theoretical and Comparative Perspectives*, London – New York: Routledge 1995), přes systematický přehled nejdůležitějších témat a oblastí bádání (např. Barbara Hargrove, *The Sociology of Religion: Classical and Contemporary Approaches*, Arlington Heights: Harlan Davidson 1989) až po nástin vývoje této sociologické disciplíny prostřednictvím jednotlivých postav (např. Roberto Cipriani, *Sociology of Religion: A Historical Introduction*, New York: Aldine de Gruyter 2000). Davie se snaží tyto varianty kombinovat a propojit je v jeden konzistentní celek. Sama svůj hlavní cíl popisuje jako snahu vytvořit „knihu o sociologii náboženství a debatách v této speciální disciplíně, nikoliv napsat knihu o náboženství v moderním světě *per se*“ (s. 1). Znamená to tedy, že se čtenáři přímo o náboženství nic nedozví? Aní zdaleka ne.

Na knihu Davie lze nahlížet mnoha způsoby. Osobně se domnívám, že přínosným jsou zejména dva. Ten první nám nabízí publikaci, v níž autorka zužitkovává to nejlepší, co čtenářům nabídla ve svých před-

chozích významných pracích. Sama na ně v textu často cíleně odkazuje. Setkáme se proto s konceptem „víry bez přináležení“ (*believing without belonging*), který Davie poprvé představila v 90. letech v knize *Religion in Britain since 1945: Believing Without Belonging* (Oxford – Cambridge: Blackwell 1994), pohledem na náboženství jako *paměť*, inspirovaným francouzskou socioložkou náboženství Danièle Hervieu-Léger a rozvedeným v práci *Religion in Modern Europe: A Memory Mutates* (Oxford – New York: Oxford University Press 2000), i aplikací konceptu mnohosti modernit (*multiple modernities*) Shmuela N. Eisenstadta na problematiku náboženství, obsaženou v její doposud nejnovější monografii *Europe, the Exceptional Case: Parameters of Faith in the Modern World* (London: Darton – Longman & Todd 2002).

Druhý způsob nahlížení nás přivádí k Jamesi Beckfordovi, který v uplynulých letech věnoval velkou pozornost reflexi stavu sociologie náboženství. Stěžejní se v tomto smyslu stala jeho práce z roku 1989 *Religion and Advanced Industrial Society* (London – Boston: Unwin Hyman), v níž Beckford poukázal na marginalizované postavení sociologie náboženství v rámci současné sociologie a zároveň identifikoval jeho historické kořeny. Beckfordova základní teze zněla: sociologie náboženství se stala obětí svých vlastních sekularizačních proctví – její znevýznamnění představovalo logický důsledek vyhlašované ztráty společenského významu náboženství v moderních společnostech. Ve svém novějším počínu *Social Theory and Religion* (Cambridge – New York: Cambridge University Press 2003) pak Beckford ukazuje, jakým způsobem dnes – tj. v současném světě, který je „stejně zuřivě náboženský jako kdykoli dříve“ (Peter Berger [ed.], *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company 1999, s. 2) – o sobě může dát sociologie náboženství opět vědět.

A právě přesvědčení o přetrvávajícím (nebo oživeném?) významu náboženství v realitě dnešních dnů představuje pro Grace Davie základní motiv její práce a klíčový argument pro vyrovnání se s dosavadními

teoretickými příspěvky sociologie náboženství.

V úvodní kapitole, která plní funkci předmluvy a nese příznačný název „Introduction: A Critical Agenda“, autorka upozorňuje na fakt, že debaty o náboženství v moderním světě jsou v současnosti velmi odlišné od těch, které ještě donedávna v sociologii náboženství převládaly. Současnou agendu sociologie náboženství podle ní charakterizuje dvojí moment „kritičnosti“ (zde je třeba vzít v úvahu sémantický rozdíl mezi anglickým „critical“ a českým „kritický“). První z nich poukazuje k ataku na doposud převládající způsob uvažování o náboženství v modernitě. Druhý zdůrazňuje nepřehlédnutelnou důležitost, kterou se náboženství na počátku nového milénia v globálním světě vyznačuje. Zcela v souladu s názorem J. Beckforda je podle Davie oním dědicstvím, které je třeba překonat, perspektiva, která vešla ve znamost pod označením sekularizační paradigma (Oliver Tschannen, „The Secularization Paradigm“, *Journal for the Scientific Study of Religion* 30, 1991, 396-415). Sekularizační diskurz po léta opanovával sociologické zkoumání náboženství, ačkoliv realita jeho výchozímu předpokladu o nekompatibilitě náboženství a modernity (tzv. sekularizační teze) neodpovídala. Empirie a teorie se tak od sebe vzdalovaly. V dnešní globální situaci již sekularizační perspektiva není adekvátním nástrojem pro porozumění místu a roli náboženství v moderní společnosti, a proto je nutno interpretační rámec sociologie náboženství rekonstruovat. Jako důležitý bod při tomto úsilí Davie spatřuje reflexi historického kontextu, z něž sekularizační paradigma vzešlo. Ten lze stručně charakterizovat jako *evropský* a současně *(raně) moderní*. V jeho rámci se sekularizační teorie jeví být upotřebitelnými, ale jakmile postoupíme v čase i prostoru, očividně selhávají.

Základní poselství, které se celou knihou Grace Davie nese, lze shrnout do tří jednoduchých formulací. Za prvé – ve společnostech éry *pozdní modernity* přísluší fenoménu náboženství *centrální* postavení. Za druhé – sekularizační teorie jako dominantní nástroj sociologické analýzy jsou svým původem bytostně *evropské* (tj. od evropské

zkušenosti se odvíjející), a proto dokáží adekvátně zachytit vztah mezi náboženstvím a modernitou pouze v evropském prostoru. Za třetí – evropská verze modernity je *specifickou* a pouze *jednou z možných* variant; jiné modernity se otevírají odlišnému vývoji, než jaký artikulují sekularizační teorie. Evropa tudíž nepředstavuje paradigmatický případ osudů náboženství v modernitě.

Davie zde vlastně realizuje to, po čem v současnosti volá celá řada sociologů náboženství s Beckfordem v čele: totiž po navázání dialogu s hlavními proudy sociologie (sociologické teorie). Při své analýze aktuální náboženské situace se obrací k v současnosti dominujícím sociologickým teoriím, které pracují s rozlišením různých fází modernity, byť konkrétní „nálepky“ mohou být odlišné (např. postmodernita, pozdní modernita, ultra-modernita apod.) Davie v této souvislosti odkazuje explicitně zejména na Ronalda Ingleharta a jeho známou analýzu procesu modernizace. Jak Davie, tak Inglehart konstatují, že vývoj moderních společností v sobě zahrnuje (přínejmenším) dva zásadní posuny. Prvním je „klasický“ přechod od tradiční k moderní společnosti, druhým nástup postmodernity/pozdní modernity. Oba tyto pohyby obnášejí celý komplex změn a lze na ně pohlížet jako na multidimenzionální. Jednou z dimenzí je pak i oblast náboženství.

Podle Davie kladou moderní i postmoderní společnosti na většinu forem organizovaného náboženství velké nároky, avšak různým způsobem. Zatímco vlivu moderní společnosti na náboženství lze porozumět za pomoci sekularizační perspektivy, je tomu u společností éry postmoderní jinak. V obou případech ovšem platí, že změny ve sféře náboženského života lze pochopit pouze tehdy, vezmeme-li v úvahu paralelní změny v sekulární sféře. Dochází-li tedy v západních, pozdně moderních společnostech k oslabování tradičních forem náboženství, jedná se pouze o jeden z projevů širšího trendu. V sociologii se pro jeho označení často používá pojmu individualizace. Davie píše o přechodu od závazku (*obligation*) ke spotřebě (*consumption*). Jeho důsledkem není jen klesající míra angažovanosti v tradičních náboženských organizacích (círk-

vích), ale i ústup od participace v jiných – sekulárních – masových organizacích (politické strany, odbory, sportovní oddíly).

Ovšem ještě více než k Inglehartovi, který ve svých nejnovějších textech reviduje klasické teorie modernizace (blíže viz Jan Keller, *Teorie modernizace*, Praha: Sociologické nakladatelství 2007), se Davie hlásí k izraelskému sociologovi Shmuel N. Eisenstadtovi a jeho koncepci „mnohočetných modernit“. Inglehart dospívá k závěru, že navzdory působení totožných ekonomických sil a procesů sledují jednotlivé modernizující se společnosti odlišné trajektorie vývoje a odrážejí specifické kulturní (a tedy i náboženské) prostředí a jejich hodnotové systémy – jsou „path dependent“. Dřívější konvergenční očekávání s Evropou (resp. Západem) jako předlohou se tak ukazují být lichými. Eisenstadt jde ještě dále a tvrdí, že modernizace a modernita mohou mít rozmanité podoby. Modernitu je podle něj třeba chápat jako příběh trvalé konstituce a rekonstituce multiplicity kulturních programů, který vyplývá ze střetávání jedinců a skupin, jež se podílejí na vytváření kulturních a institucionálních formací uvnitř různých ekonomických a kulturních kontextů. K tomuto pojetí se Davie výslovně hlásí a dodává, že modernitu je nutné vnímat spíše jako postoj než nějaký konkrétní obsah a pevně definovatelný soubor charakteristik. Jádro tohoto postoje tvoří přesvědčení, že svět je ovladatelný lidskými prostředky. Konkrétní formy „ztvárnění“ moderního světa se však mohou různit (viz například různé formulace moderního národa). S Eisenstadtem řečeno: „diverzita je v rámci modernizačního procesu zkrátka předpokládána, je jeho součástí“ (s. 107).

Přijmeme-li společně s Davie realitu různorodých variant modernity, nebude nám činit problém uznat fakt, že i v modernitě zůstává prostor pro náboženství a náboženská hnutí. Formy náboženství a jejich vztah ke společnosti totiž mohou být podobně diverzifikované jako modernita/y samotná/é. V této souvislosti musí být nově položena jedna z klíčových otázek, kterou Davie klade: jaká je povaha *evropské* modernity s ohledem na náboženství? Jak ji nyní chápat? Evropské náboženství totiž představuje

to, co Davie v jejich sociologických pracích zajímá v první řadě. K evropské verzi modernity autorka poznamenává, že reprezentuje specifický případ (zejména svou sekulární povahou). Nicméně o výjimce (ve stylu dřívější teze o Spojených státech jako o výjimce ze „sekularizačního“ pravidla) hovořit nelze, protože evropská modernita není odlišná od nějakého nediferencovaného „jiného“, ale je pouze jednou z modernit mezi dalšími.

Kudy se tedy – obohacena výše zmiňovanými poznatky – má do budoucna sociologie náboženství ubírat? Podle Davie by se měla nadále držet svého úkolu „odhalovat vzorce sociálního života spojené s náboženstvím, a to v jeho rozmanitých formách“ (s. 6). Tvrzení, že mnohost aspektů náboženského života tvoří určité ustálené „vzorce“, ovšem neznamená, že v proměnných, které s nimi korelují, můžeme hledat jejich „příčiny“. Davie se pomyslně řídí durkheimovským heslem „vysvětlovat sociální sociálním“ a varuje před pokušením subsumovat studium náboženství pod jiné oblasti zkoumání, redukovat ho na „něco jiného“ či „nic než“. Při vymezování role sociologie náboženství se odvolává na W. Runcimana, který rozlišuje celkem čtyři různé (i když navzájem se překrývající) dimenze sociologického bádání: sběr dat a informací (*reportage*), vysvětlení (*explanation*), popis (*description*) ve smyslu zachycení pohledu samotného sociálního aktéra a praktické využití, aplikaci (*policy*). Je zřejmé, že poslední z bodů působí v českém kontextu poněkud nezvykle a v očích mnohých možná i nepatřičně, neboť není v souladu se zdejší stále dosti silnou pozitivistickou a „sekulární“ tradicí (v sociologickém) zkoumání náboženství. V tomto má Britka Grace Davie blíže k americké sociologické tradici.

Pokud jde o samotnou strukturu práce, skládá se ze dvou základních částí. První (s. 23-132) je věnována teoretickým otázkám, z nichž některé byly v této recenzi zmíněny. Autorka rekapituluje vývoj uvnitř sociologie náboženství od éry klasiků (Marx, Weber, Durkheim, Simmel nebo i Le Bras), přes éru panování sekularizačního paradigmatu (Berger, Luckmann, Wilson, Martin, Bruce) i jeho kritiky (Stark, Finke,

Iannaccone) až po současnou diskuse (Hervieu-Léger, Heelas, Inglehart, Eisenstadt). Zahrnuta je i velmi podnětná a přínosná kapitola zabývající se problematikou metodologie výzkumu. Druhá část (s. 133-256) se zaměřuje na vybraná témata, která představují „horkou“ agendu současné sociologie náboženství. Davie tak otevírá otázky tradičních a převažujících, ale i minoritních náboženství v západním světě, náboženského fundamentalismu, vztahu mezi náboženstvím a procesem globalizace i místa náboženství ve sféře každodennosti (obzvláště cenné!).

V celém textu publikace je patrná vysoká míra erudovanosti a badatelské zkušenosti autorky. Kniha přináší stejné množství otázek jako odpovědí a po mnoha stránkách inspiruje. Davie umně propojuje teorii s empirií a kvantitativní pohled s kvalitativním, a přestože je záběr její monografie široký a náplň pestrá, podařilo se jí celek udržet pohromadě, takže se v něm čtenář neztrácí. Nutno je zmínit i rozsáhlou bibliografii, ze které je zřejmé, že autorka využila rozmanitých zdrojů (starších i novějších), a to nejen z anglosaského prostředí, ale i z velmi bohaté frankofonní sociologické literatury, což u anglicky píšících autorů nebývá zvykem. Čtenáři ocení i četné odkazy na internetové zdroje dat i upozornění na zajímavé a důležité výzkumy na poli sociologického zkoumání náboženství.

S *The Sociology of Religion* se čtenářské obci dostává do rukou kniha, která je znamenitým průvodcem pro každého, kdo usiluje o porozumění klíčovému náboženským trendům v současném globalizovaném světě. Poslouží nejen těm, kdo se profesí řadí k sociologii náboženství, ale i všem ostatním, kdo mají co dočinění se sociologií jako takovou. Jednou z předností práce je totiž provázanost problematiky náboženství s celou řadou dalších oblastí života společnosti (ekonomika, rodina, politika, média). Ale nejen to. Nejnovější počín Grace Davie vybízí k přečtení i těm, kdo se náboženstvím zabývají v rámci jiných společenskovedních disciplín. Autorka sama ostatně k interdisciplinárnímu přístupu v bádání o náboženství vyzývá.

ROMAN VIDO